

ŽVILGSNIS Į „LENKŲ RAŠYTOJŲ SLAPYVARDŽIŲ ŽODYNĄ“

JONAS MAČIULIS

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras, K. Sirvydo g. 4, 2600 Vilnius

Naują daugiatomį slapyvardžių žodyną „Słownik pseudonimów pisarzy polskich: XV w.–1970 r.“¹ 1994–1998 metais išleido lenkų mokslininkai. Dėl daugelio priežasčių šis leidinys nusipelnė ypatingo mūsų dėmesio. Ne vieną šimtmetį Lietuvos ir Lenkijos socialinis, politinis, kultūrinis gyvenimas buvo glaudžiai susijęs. Susikūrus savarankiškai Lietuvos valstybei, Vilnius beveik iki pat Antrojo pasaulinio karo priklausė Lenkijai. Todėl analizuojant Lietuvos politinio gyvenimo, kultūros istoriją būtina tyrinėti ir lenkišką spaudą, leista Lietuvoje, ją bibliografuoti. „Lenkų rašytojų slapyvardžių žodynas“ bus svarbus pagalbiniškas šiam darbe.

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras taip pat yra išleides analogišką leidinį – „Lietuviškųjų slapyvardžių“². Pravartu palyginti šiuos du veikalus.

A p i m t i s

„Lenkų rašytojų slapyvardžių žodynas“ – didelės apimties 5 tomų 4260 puslapių leidinys, identifikuojantis apie 84 000 slapyvardžių. I–III tomuose suregistruoti slapyvardžiai, vartoti lenkų spaudoje nuo XV amžiaus iki 1970 metų (57000 slapyvardžių). IV tome slapyvardžiai grupuojami pagal pavardes. V tomas skirtas 1971–1995 metų Lenkijos spaudoje slapyvardžiams. Šį kapitalinį veikalą rengė kelios dešimtys Lenkijos mokslų akademijos Literatūros instituto įvairių skyrių darbuotojai.

„Lietuviškųjų slapyvardžių“ žodynas kuklesnis. Keturiuose jo tomuose, išleistuose 1995–1999 metais, užfiksuota 22 300 slapyvardžių. Tiesa, kompiuterinė duomenų bazė šiuo metu papildyta dar 8000 naujų aprašų, kurie turėtų sudaryti „Lietuviškųjų slapyvardžių“ V tomo pagrindą. Tai įspūdingi skaičiai, jei lyginsime Lietuvą su Lenkija teritorijos dydžiu, spaudoje apimtimi bei intensyvumu per visus tuos penkis šimtmečius. Matyt, lietuviškųjų slapyvardžių

gausą lėmė lietuviškos spaudoje draudimas – tuo laikotarpiu bet koks straipsnelis buvo pasirašomas slapyvardžiu. Tai ilgainiui virto įpročiu, tradicija. Nors ši pirminė slapyvardžių vartojimo priežastis jau seniai išnyko, slapyvardžių spaudoje nemažėja. Be to, į „Lietuviškųjų slapyvardžių“ sąvadą buvo įtraukti slapyvardžiai ne tik tų autorių, kuriuos galima kaip nors apibūdinti – rašytojas, publicistas, teologas, mokslininkas, visuomenės veikėjas, – bet ir cilinių žmonių slapyvardžiai, jei tik radome juos atskleistus kokiam nors šaltinyje (monografijose, bibliografijos rodyklėse, prisiminimų knygose ar archyvuose).

S l a p y v a r d ž i o a p r a š o s t r u k t ū r a

Ir „Lietuviškųjų slapyvardžių“, ir „Lenkų rašytojų slapyvardžių žodynas“ slapyvardžius aprašo panašiai:

- 1) slapyvardis;
- 2) juo pasirašęs autorius;
- 3) kūrinių, pasirašyti tuo slapyvardžiu, arba leidiniai, kuriuose juo buvo pasirašinėjami;
- 4) šaltinis, iš kurio paimta žinia.

Tokia schema panašaus pobūdžio leidiniuose vartojama dažniausiai. Ja naudojosi ir Vaeclavas Biržiška, ir I.F. Masanovas bei ankstesnių lenkiškų leidinių autoriai. Skirtumas tik tas, kiek toje schemoje įdėta informacijos. „Lietuviškųjų slapyvardžių“ ketvirtajame punkte pateikiama ne tik šaltinio pavadinimo santrumpa, kaip tai daroma „Žodyne“, bet ir papildomi duomenys (metai, puslapis ir pan.), o kitais atvejais lenkiškasis leidinys yra informatyvesnis. Pavyzdžiui, „Pavardžių“ tome nurodomi ne tik autoriaus gimimo (ir mirties) metai, bet ir vieta bei veiklos pobūdis (rašytojas, visuomenės veikėjas ir t.t.). Prie leidinio, kuriame buvo pasirašyta tuo ar kitu slapyvardžiu, pavadinimo santrumpas įvardijamas ir publikuoto kūrinių žanras (apsaką, eilėraštis, straipsnis, recenzija, laiškas ir pan.). Stengiamasi išsifruoti ir kai kurių

slapyvardžių, ypač inicialų, prasmę. Pavyzdžiui, J. Vernet knygos „Filozof bez religii“ (Vilnius, 1786) vertėju įrašytas W.J.X.X.B.P.K.W.X.L.S.T. i O.P.D. Šie Ksavero Bogušo (Bohusz) inicialai išsifruoti šitaip: Didžiai gerbiamas tamista kunigas Ksaveras. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės Kapitulos prelatas. Šventosios teologijos ir abiejų teisių daktaras. Adomo Micekvičiaus (Mickiewicz) inicialai P.S.F.Ž., kuriais jis pasirašė apysaką „Živile“ (Žyvilė) laikraštyje „Tygodnik Wileński“ (1819, Nr. 135), anot „Žodyno“, žymi menamo „Senovinių Živilės rankraščių“ savininko pono S. Felikso Žukovskio pavardės inicialus³.

Š a l t i n i a i

„Lenkų rašytojų slapyvardžių žodynu“ parengti naudota daug ir įvairių šaltinių. Jų sąrašas yra ir specialių, slapyvardžiams identifikuoti skirtų leidinių, iš kurių išsamiausias ir reprezentatyviausias yra Adomo Baro „Słownik pseudonimów i kryptonimów pisarzy polskich oraz Polski dotyczących“ (Kraków, 1936–1938) („Lenkų ir susijusių su Lenkija rašytojų pseudonimų ir kriptonimų žodynas“). Tai 3 tomų veikalas, kuriame, beje, yra užfiksuota ir keliolika lietuvių autorių slapyvardžių. Šiame šaltinių sąrašas nurodyta gausybė personalinių bei kitokių bibliografijos rodyklių, žodynų, įvairių sričių akademinė Lenkijos istorijos mokslų monografijų, tęstinių leidinių, iš kurių reikėtų išskirti 27 tomų „Polski słownik biograficzny“, leista Krokovoje 1935–1984 metais. Jame buvo ir nuolatinis slapyvardžių skyrius. „Žodyno“ rengėjai taip pat rėmėsi slapyvardžių tematikos požiūriu svarbiausiais periodinės spaudoje straipsniais. Iš lietuvių autorių darbų minimi tik du – K. Čepienės ir I. Petrauskienės 1979 m. išleista bibliografija „Vilniaus akademijos spaus-tuvės leidiniai. 1576–1805“ bei I. Kisino „Prof. Mykolo Biržiškos bibliografija“, išspausdinta M. Biržiškos knygos „Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos“⁴ 1 dalyje

(Kaunas, 1931). Nežinia, kodėl „Žodyno“ rengėjai nesinaudojo kitais Lietuvoje išleistais darbais, kurie būtų padėję identifikuoti lenkų spaudoje slapyvardžius. Norėtųsi, kad aptariamojo leidinio bibliografijoje greta rusų, prancūzų, anglų, slovėnų autorių parengtų žodynų būtų įrašyti ir Vaeclavo Biržiškos 1943 metais Kaune išleisti „Lietuviškųjų slapyvardžiai ir slapyraidės“. Lenkijos visuomenės domėjimasi slapyvardžiais liudija ir šaltinių sąrašas minimos viešosiose bei asmeninėse bibliotekose sukauptos slapyvardžių kartotekos, gausūs būrys asmenų, teikusių informaciją „Žodyno“ sudarytojams.

Ž o d y n a s

Sklaidydami „Lenkų rašytojų slapyvardžių žodyno“ puslapius, pirmiausia domimės, kaip jame pristatomi žinomi lietuvių visuomenės veikėjai, rašytojai, publicistai, rašę į lenkų ar lenkų kalba leidžiamą lietuvių spaudą, spausdinę knygas ir brošiūras lenkų kalba. Nesunkiai aptinkame šio pobūdžio liuanistinės medžiagos. Paminėsiu kai kuriuos autorius: Mykolas Biržiška (lenk. Birzyska Michał, 33 slapyv.), Vincas Kudirka (lenk. Kudyro Wincenty, 3 slapyv.), Liudvikas Jucevičius (lenk. Jucewicz Ludwik, 5 slapyv.), Kajetonas Rokas Nezabitauskas-Zabitis (lenk. Niezabitoski Kajetan, 6 slapyv.), Mikalojus Akelaitis (lenk. Akielewicz Mikolaj, 16 slapyv.), Ksaveras Bogušas (lenk. Bohusz Ksawery, 4 slapyv.), Adomas Jakštas (tikr. Aleksandras Dambrauskas lenk. Dąbrowski Aleksander, 9 slapyv.), Juozas Herbačiauskas (lenk. Herbaczewski Józef, 4 slapyv.), Juozas Kėkštas (lenk. Kekstas Józef, 2 slapyv.), Dionizas Poška (lenk. Paszkiewicz Dionizy, 1 slapyv.), Maironis (tikr. Jonas Mačiulis, lenk. Maculewicz Jan, 2 slapyv.), Albertas Kojalavičius-Vijūkas (lenk. Kojalowiec Wojciech, 2 slapyv.). Lietuvių autorių kontekste, matyt, minėtini Jurgis Zauerveinas (lenk. Sauerwein G.J.J., 2 slapyv.) bei Ignas Domeika (Domeyko Ignacy, 6 slapyv.). Be abejo, „Lietuviškuosiuose slapyvardžiuose“ užfiksuota nepalyginamai daugiau minėtų autorių slapyvardžių, nes jie dažniausiai rašę į lietuvišką spaudą. Tačiau lenkiškajame žodyne galima rasti naujų faktų, kurių nėra lietuviškajame, – kitų to paties slapyvardžio variantų, kitų lenkiškų leidinių, kuriuose minimi autoriai pasirašinėjo slapyvardžiais.

Šiek tiek glumina kai kurių paminėtų kūrėjų apibūdinimas. Štai lietuvių tautos dainius Maironis charakterizuojamas kaip lietuvių–lenkų rašytojas⁵, Dionizas Poška – kaip lenkų ir lietuvių poetas⁶. Gal tai formalus požiūris į šias asmenybes – juk ir

vienas, ir kitas yra kai ką parašęs lenkų kalba, – bet vargu ar teiktinas, nes iš esmės neteisingas. Dar blogiau, kai dėl nežinojimo ar neapsižūrėjimo iškreipiami ar neteisingai identifikuojami žymių lietuvių rašytojų slapyvardžiai. Štai Vilhelmo Storostos garsusis slapyvardis Vydūnas, kurio jis įėjo į lietuvių literatūros bei filosofinės minties istoriją, „Žodyne“ pavirto į Sidoną⁷. Juo neva V. Storosta („Žodyne“ – W. Starosta, apibūdinamas kaip publicistas, nenurodant nei jo tautinės priklausomybės, nei gyvenimo metų) pasirašęs 1921 metais Vilniuje išleista brošiūra „Mūsų uždavinys“ vertimą į lenkų kalbą – „Nasze zadanie“. Matyt, „Žodyno“ autorini neturėjo galimybės pavartyti pačios brošiūros, kaip ir kitų tuo laikotarpiu Vilniuje išleistų Vydūno kūrinių vertimų: „Cienie przodków“ (1920, „Prabočių šešėliai“), „Drogi gwiazd“ (1922, „Žvaigždžių takai“), „Dzwony morza“ (1922, „Jūrų varpai“), „Litwa w swej przeszłości i teraźniejszości“ (1919, „Lietuvos praeitis ir dabartis“).

Panašiai atsitiko ir su slapyvardžiu „A. Vienuolis“. Juo 1921 m. Vilniuje išleista apsakymą „Ofiara“ („Auka“) „Žodynas“ priskiria lenkų publicistui ir istorikui Antoniui Žukovskiui (1843–1912)⁸. Tuo tarpu tikrasis apsakymo autorius yra lietuvis Antanas Žukauskas (1882–1957), į lietuvių literatūros istoriją įėjęs ir tapęs jos klasiku kaip Antanas Vienuolis. Šio, kaip ir pirmojo, apsirinkimo priežastis ta pati – „Žodyno“ sudarytojui knygelės nematė. Juk jos viršelyje parašytas ne tik lietuviškas apsakymo pavadinimas, bet ir nurodyta, jog jis verstas iš lietuvių kalbos. Apmaudu, nes A. Vienuolis – žymus rašytojas, ir ne vienas jo kūrinių yra išleistas lenkų kalba, pavyzdžiui, apsakymų rinkinys „Pawilon inteligentów“ (Warszawa, 1958, vert. Z. Stoberski). Tokių panašaus pobūdžio darbuose dažnai pasitaikančių klaidų atsiradimo priežastis visai suprantama. „Žodyne“ identifiukuota kelios dešimtys tūkstančių slapyvardžių, apibūdinti keli tūkstančiai autorių, todėl visų leidinių neįmanoma patikrinti *de visu*. Daug ką tenka imti iš antrinių šaltinių.

„Lenkų rašytojų slapyvardžių žodyno“ vartotojai ras jame medžiagos apie Lietuvos ir Lenkijos socialinius politinius judėjimus XIX a. viduryje bei to meto Vilniaus lenkišką spaudą. Pavyzdžiui, „Žodyne“ 15 asmenų apibūdinta kaip 1817–1822 m. Lietuvoje veikusios liberaliosios inteligentų draugijos „Šubravec“ („Szubravec“) nariai, atskleista daugiau kaip 50 jų leisto laikraščio „Wiadomości brukowe“ slapyvardžių. „Nenaudėliai“ (lietuviškas Šubravec

atitikmuo), kaip žinome, rinkosi slapyvardžius iš lietuvių ir prūsų mitologijos, tikros ar sufantazuotos J. Lasickio, T. Narbuto, M. Strijkovskio darbuose. Be gerai žinomų pavyzdžių, Sotvaras (J. Sniadeckis, lenk. Śniadecki Jędrzej), Poklius (K. Kontrimas, lenk. K. Kontrym), Perkūnas (J. Šimkevičius, lenk. J. Szymkiewicz), Aušlavis (M. Balinskis, lenk. M. Baliński), Vaižgantas (J. Chodzka, lenk. Chodźko Jan Borejko) ir kt., yra ir retesni. Antai Juozapas Zavadskis (lenk. Zawadzki Józef) buvo pasirinkęs slapyvardį Svaikstikas, lenk. Swaystestyx arba Swaytestix. Tai prūsiškos dievybės pavadinimo Suaitix arba Swaytxyx atitikmuo, į lietuvių kalbą verčiamas kaip Žvaigždikis, Žvaigždukas⁹. Jonas Lopacinskis (lenk. Jan Lopaciński) „Šubravec“ draugijoje buvo žinomas kaip Swieczpunseynis (Swieczpuńseynis). Ši latviškos kilmės žodžių samplaika M. Strijkovskio buvo pateikiama kaip paukščių dievo vardas¹⁰. I. Šidlovskis (lenk. I. Szydłowski) vadinosi Gulbiu, dievybe, globojančia žmogų, esančia jo genijumi¹¹, A. Goreckis (lenk. A. Gorecki) – Warpu, anot T. Narbuto, dievaičiu – karių žadintoju¹², Z. Niemčevskis (lenk. Z. Niemczewski) – Kielu, t. y. kelio dievu¹³, I. Volodka (lenk. I. Wołodko) – Audros [dievu]¹⁴, M. Romeris (lenk. M. Romer, Römer) – Ukapirnu (Okopirnos), neva prūsuoje taip vadinamu dievu Perkūnu¹⁵.

Be „Wiadomości brukowe“, „Žodyne“ taip pat nemažai atskleista kitų XIX ir XX a. Vilniaus lenkiškų laikraščių ir žurnalų – „Athenaeum“, „Dziennik Wileński“, „Gazeta Litewska“, „Kurier Litewski“, „Kurier Codzienny“, „Pamiętnik naukovo-literacki“, „Tygodnik Wileński“, „Wizerunki i roztrząsania naukowe“ – slapyvardžių. Į juos tikrosiomis pavardėmis ir slapyvardžiais (dažniausiai inicialais) rašė tokios garsios ir vienaip ar kitaip su Lietuva susijusios asmenybės, kaip Joachimus Lelevelis (Joachim Lelewel), Adomas Micekvičius (Adam Mickiewicz), Juzefas Kraševskis (Józef Kraszewski, beje, Kleofo Fakundo Pasternako slapyvardžiu Vilniuje paskelbęs keletą savo kūrinių atskirais leidiniais), Eustachijus Tiškevičius (Eustachy Tyszkiewicz), Vladislovas Sirokomiė (Władysław Tyłoczkla), Adomas Honoris Kirkoras (Adam Honory Kirkor), Norbertas Barlickis (Norbert Barlicki), Tadas Stanislovas Vrublevskis (Tadeusz Stanisław Wróblewski, slapyvardžiais Juodvarnis, T. Woroniec Vilniuje išleides keletą knygelių), Vladislovas Toločka (Władysław Tyłoczek), Konstancija Skirmunt (slapyv. Pojata [Pajauta], Helena Pojata, Futurus) ir kt.

Atskirai norisi paminėti Michailą Eustachijų Brenšteiną (Michał Eustachy Brensztejn), garsų lenkų bibliografą, bibliotekininką, lietuvių kultūros istorijos tyrinėtoją, ginusį Telšiuose, gyvenusį ir dirbusį Vilniuje¹⁶. „Žodynas“ pateikia nemažai medžiagos, liudijančios šio veiklaus žmogaus dalyvavimą Vilniaus lenkų spaudoje XX a. pradžioje. Slapyvardžiais Civis, Dr Sardynka, Kaktus, Nie-Literat, Sąsiad, Starożytnik, Telszewianin, Wasz, Wer, Żemajtis ir gausiais inicialais bei tikrąja pavarde jis daug rašė į lenkų laikraščius „Dziennik Wileński“, „Gazeta Wileńska“, „Kurier Codzienny“, „Kurier Litewski“, „Kurier Wileński“, „Kraj“ (Sankt Peterburgas) ir kt., išleido nemažai knygų lietuvių kultūros istorijos klausimais. Kaip rašo žinomas Vilniaus krašto lietuvių veikėjas R. Mackonis savo prisiminimuose „Amžiaus liudininko užrašai“, buvo kalbama, kad M. Brenšteinas yra ir brošiūros „Manja litewska w kwestji tejze“ („Lietuviškoji manija tuo pačiu klausimu“, Vilnius, 1906) autorius, nors ji ir išleista

ks. Felikso Mieszkio vardu¹⁷. Brošiūroje nepalankiai atsiliepiama apie lietuvių kovą dėl savo spaudos, tautos ryžtas puoselėti lietuviybę ir valstybingumą vertinamas kaip manija, o lietuvių inteligentai vadinami maniakais. Dėl kažkokių priežasčių tikroju brošiūros autoriumi buvo palaikytas M. Brenšteinas. Nickas nieko tikro nežinojo, tačiau Vilniaus krašte kunigo pavarde Feliksas Mieszkis nebuvo, tai ir įtarimas neišsiskleidė. „Lenkų rašytojų slapyvardžių žodyne“ Felikso Mieszkio pavardė figūruoja. Jis apibūdinamas kaip kunigas, pamokslininkas, prozininkas¹⁸. Be to, Czerskio, Felikso Czerskio slapyvardžiais, anot „Žodyno“, F Mieszkis 1906–1909 metais yra rašęs Vilniaus laikraštyje „Kurier Litewski“, 1909 m. Varšuvoje išleido knygą „Immoralista“, o 1927 m. Lomžoje – „Upadek mieszezanstwa“¹⁹. Atrodytų, jog nebelieta jokie pagrindai laikyti M. Brenšteiną brošiūros „Manja litewska...“ autoriumi. Bet vis dėlto nei enciklopedijose, nei žinyuose Felikso Mieszkio ar Felikso Czerskio pavardės nepavyko rasti, o ir

„Žodyne“ apie jį pateikti lakoniški duomenys: „rašė prieš 1939“, nėra nei gyvenimo metų, nei vietos, kur jis dirbo.

Nemažai atskleistų slapyvardžių, ypač inicialų, „Žodyne“ ras tie, kurie domisi katolikiškąja literatūra, leista Vilniuje, taip pat socialdemokratine spauda bei jos bendradarbiais.

„Lenkų rašytojų slapyvardžių žodynas“ jau tapo parankine knyga analizuojantiems Lietuvoje leistas lenkiškas knygas ir kitą spaudą. Štai Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro vyr. bibliografe Marija Ivanovič parengė ir išleido kontrolinį sąrašą „XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos“, o šiuo metu rengia analogišką leidinį, skirtą XVIII a. lenkiškai knygai Lietuvoje. Tęsimas ir lietuviškųjų slapyvardžių kaupimo, atskleidimo, publikavimo darbas. Šių ir panašių leidinių rengėjams aptariamasis žodynas yra labai laukta ir reikalinga knyga. Ir ne tik jiems. „Lenkų rašytojų slapyvardžių žodynas“ naudingas visiems, tyrinėjantiems Vilniaus kraštą ar juo besidomintiems.

¹ Słownik pseudonimów pisarzy polskich : XV w.-1970 r. / opracował zespół pod redakcją Edmunda Jankowskiego. – Wrocław : Warszawa : Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawn., 1994-1998. – 5 t.

² Lietuviškieji slapyvardžiai : medžiaga lietuviškųjų slapyvardžių sąvadui. – Vilnius, 1995-1999. – 4 t.

³ Słownik ..., t. 3, p. 423.

⁴ Ten pat, t. 2, p. 776.

⁵ Ten pat, t. 4, p. 415.

⁶ Ten pat, p. 518.

⁷ Ten pat, p. 653.

⁸ Ten pat, p. 817.

⁹ Būga, K. Rinktiniai raštai. – Vilnius, 1958. – T. 1, p. 151-152.

¹⁰ Lietuvių mitologija. – Vilnius, 1995. – T. 1, p. 72, 272.

¹¹ Ten pat, p. 500, 523.

¹² Ten pat, p. 518.

¹³ Ten pat, p. 467, 560.

¹⁴ Ten pat, p. 532.

¹⁵ Ten pat, p. 106, 515.

¹⁶ Słownik ..., t. 4, p. 66.

¹⁷ Mackonis, R. Amžiaus liudininko užrašai. – Vilnius, 2001. – P. 75.

¹⁸ Słownik ..., t. 4, p. 449.

¹⁹ Ten pat, t. 1, p. 367.

Viršelyje: Kunigaikščio Boguslavo Radvilos knygos priklausomybės ženklas, 1671 m. Nežinomo autoriaus vario raižinys. Iš Pauliaus Galaunės knygos „Ex-librisas Lietuvoje (XVI-XX šimtmečiai)“ (Kaunas, 1926).